

Bűnmegelőzés

(Fogalom, cél, dimenziók)

1. Fogalom

A bűnmegelőzés (kriminálprevenció, profilaxis) fogalmilag egyaránt felöleli a bűnözés, mint társadalmi tömegjelenség létrejöttének, valamint a bűnelkövetés, mint egyéni tett vagy társas bűnelkövetési alakzat elkövetésének megakadályozását.

1.1. A bűnmegelőzés fogalma a büntetőjog szempontjából

A kriminológiában a bűnözés elleni küzdelem két módját, a felderítést és büntetőjogi felelősségre vonást (represszió) valamint a bűncselekmények megelőzését (prevenció) fogalmilag élesen elkülönítik. Ténylegesen azonban a repressziónak, a büntetőjog alkalmazásának igen jelentős preventív szerepe is van. Ezt fejezi ki az a közismert – s főleg a rendőrök körében előszeretettel hangoztatott – megállapítás, hogy a represszió még mindig a legjobb prevenció. E megállapítás helyességét vagy megalapozatlanságát egyébként éppúgy nem sikerült mindmáig tudományosan igazolni, mint a többi megelőzési elméletét.¹

1.1.1. A megelőzés mint a büntetés célja

A büntetőjog elméletében a büntetés céljáról mindmáig nem alakult ki egységesen elfogadott elképzelés. Az egyik, a szakirodalomban abszolút büntetési elméletnek nevezett irányzat szerint a büntetés csak és kizárólag az igazságos megtorlás, a bűn elkövetésével megsértett jogrendnek a büntetés immanens tulajdonságát képező málum okozásával való helyreállítása. A büntetés így semmiféle további célt nem szolgál,² hanem önmagában hordja célját. Ezzel szemben a másik, a relatív büntetési elmélet hívei szerint "...a büntetés célja általában a büntetés

¹ Valamennyi olyan kísérlet, hogy a prevenciók elképzelések helyességét egyértelműen kimutassák, erősen vitatható eredményt hozott. Sohasem volt ugyanis teljesen kizárható, hogy bizonyos cselekmények elmaradása valóban a kérdéses megelőzési intézkedés következménye volt-e, vagy abban más okok is közrejátszottak. Ennek ellenére a gyakorlati tapasztalatok alapján a megelőzés számos módszerét joggal tartjuk eredményesnek.

² Szabó A.: A büntetőpolitika és alkotmányosság. In: Lévai M. (Szerk.): Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Budapest–Szolnok, 1995. 18–29. p.

hasznosságában, az újabb bűncselekmények megelőzésében van. Tehát a büntetés már nem öncél, hanem prevenciós eszköz (punitur, ne peccetur). A büntetés értelme egyedül a büntetendő cselekmények jövőbeli megakadályozása."³

A büntetés alapvető célját a megelőzésben megfogalmazók között sincs azonban egyetértés abban, hogyan éri el ezt a célt a büntetés. Vannak, akik a büntetés általános megelőző hatását – a generálprevenciót – vélik a legfontosabbnak, míg mások az egyéni (individuális) megelőzés – a speciálprevenció – jelentőségét emelik ki.

1.1.2. Generálprevenció

A generálprevenció a büntetésnek a társadalom tagjaira gyakorolt általános visszatartó hatása. A szakírók fajaiként megkülönböztetik az általános generálprevenciót, a negatív és a pozitív generálprevenciót.

Az általános generálprevenció⁴ a büntetőjog jogtárgyvédelmi funkciójának jellemzője. A büntetőjog ugyanis azzal, hogy normái megfelelő védelmet biztosítanak a védett jogi tárgyakkal, hozzájárul a társadalom értékrendjének kialakulásához és stabilitásához. Ezáltal az embereket normakonform magatartásra ösztönzi illetve a társadalomellenes magatartásokat törvényellenesnek minősítve visszatart azoktól.

A negatív generálprevenció elméletét *A. von Feuerbach* (1775–1833) nevéhez kötik. Feuerbach abból indult ki, hogy a büntetőjog a pusztán léteével – azzal, hogy a bűncselekmények elkövetésére büntetést (mégpedig szigorú, elrettentő hatású büntetést) helyez kilátásba – "pszichológiai kényszert" gyakorol az emberekre a normakövető magatartás érdekében. A büntetés ugyanis sokkal több hátrányt okoz, mint amennyi előny a bűnelkövetésből származna. Ezzel szemben persze joggal felvethető, hogy nem minden tettes cselekszik racionálisan, felmérve tette előnyeit és a büntetés hátrányait. Ugyanakkor a racionálisan mérlegelő tettes is bízik abban, hogy nem fog "lebukni", azaz tettét nem követi büntetés – amely bizalomnak az egyre csökkenő felderítési eredményesség mellett van is alapja. Másrészt számosan vallják *Beccaria* óta azt is, hogy nem a büntetés súlya jelenti az igazi visszatartó hatást, hanem annak tudata, hogy minden bűncselekményt büntetés követ. De ismert olyan álláspont is, hogy a büntetéstől való félelemmel azonos – ha nem nagyobb – elrettentő hatást gyakorol a potenciális tettesre annak tudata, hogy cselekménye nyilvánosságra kerül és viselnie kell annak következtében az informális szociális kontroll szankcióit.

A pozitív generálprevención a lakosság jogi tudatának erősítését értik. Ez pozitív ösztönzési rendszerrel vagy a lakosság körében végzett agitatív felvilágosító munkával történhet.⁵ A pozitív ösztönzési rendszerrel a német szerzők nem annyira a normakövető magatartás jutalmazására gondolnak, hanem arra, hogy olyan társadalmi rendet kell kialakítani, amelyben a javak és a terhek olymódon oszlanak meg, hogy a jogkövetés "kifizetődőbb".

³ Nagy F. – Tokaji G.: A magyar büntetőjog általános része. Szeged, 1993. 193. p.

⁴ Kerner, H.-J. (kiadó): Kriminologie-Lexikon. Grundlagen der Kriminologie. Heidelberg, 1991. 116. p.

⁵ Dölling, D.: Generalprävention durch Strafrecht: Realität oder Illusion? ZStW 1990. Heft 1. 1–20. p.

Hazai vonatkozásban lásd: Vigh J.: A bűnözés és a bűnmegelőzés Magyarországon. Rendészeti Szemle 1993. évi 3. sz. 3–20. p.

1.1.3. Speciálprevenció

Míg a generálprevenció a bűnelkövetés előtt a potenciális tettesre (negatív generálprevenció) vagy a lakosság jogtudatára általában (pozitív generálprevenció) hat, addig a speciálprevenció mindig azt a személyt veszi célba, aki egy bűncselekményt már elkövetett, annak érdekében, hogy a további bűnelkövetéstől visszatartsa. A speciálprevención belül is ismeretes a negatív speciálprevenció (azaz a büntetésnek az egyénre gyakorolt elrettentő hatása, vagyis annak feltételezése, hogy átélve az első büntetést, annak emléke örökre elrettenti az újabb bűncselekmények elkövetésétől) és a pozitív speciálprevenció megkülönböztetése. Ez utóbbi jellemzői a tettes reszocializációjára irányuló erőfeszítések, amelyek eredményeként az olyan helyzetbe hozható, hogy képes legyen a normakonform életvitelre.

A hatályos magyar Btk. 37. §-ának második mondata szerint a büntetés mind a generál- mind a speciálprevenció céljait szolgálja: "A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el."

Áttekintve a generál- és a speciálprevenció fogalmát, szükségesnek látszik rámutatni arra is, hogy a megelőzés e két szemléletmódja közel sem harmonizál egymással. A súlyos büntetés, amelynek nagyobb generálpreventív hatást tulajdonítanak, végrehajtása során az egyénre nagymértékben deszocializáló hatású lehet, személyiségét jelentősen ronthatja. A tettes szempontjából kiinduló kutatók ezért a generálprevenció ellen ható enyhébb büntetések szószólói, s inkább a kezelést helyezik előtérbe. A kezelési elméletre alapozott reszocializáció balsikerei (vagy ahogy a hazai szakirodalomban gyakorta emlegetik: a treatment ideológia csődje⁶) miatt mind az USA-ban, mind a skandináv államokban kiadták a jelszót: a büntetések szigorításával (az USA több államában a halálbüntetés visszaállításával, illetve több bűncselekményre bevezetve a halálbüntetést), az elrettentés fokozásával vissza a "law and order"-hez.⁷

1.2. A bűnmegelőzés fogalma a megelőzés hatása szempontjából

A primer, a szekunder és a terciér prevenció a megelőzési intézkedéseket azok hatóköre szempontjából írja le, mégpedig lényegében időbeli sorrendben.

1.2.1. Primer prevenció (elsődleges bűnmegelőzés)

Az elsődleges bűnmegelőzés azt van hivatva megakadályozni, hogy bárki is bűncselekményt kövessen el. Az ide tartozó intézkedések a bűnözés legtágabban vett okait, mint pl. az egyén szocializációját, környezetének rá gyakorolt hatását kívánják befolyásolni és oda hatni, hogy az emberek egyáltalán ne kövessenek el normasértést. Az elsődleges megelőzés tehát *általában* tart vissza a bűnelkövetéstől.

A primer prevenció eszköztárába sorolhatók mindazok a társadalomszervezési intézkedések, "...amelyek a normális szocializáció intézményrendszerének

⁶ Gönczöl K.: Bűnözés és társadalompolitika. Budapest, 1987. 110–113. p.

⁷ Vö.: Kertész I.: Új törvény az erőszakos bűnözés ellenőrzéséről az USA-ban. Belügyi Szemle, 1995. évi 9. sz. 11–22. p.

működésével kapcsolatosak és az egyenlő hozzáférhetőséget biztosítják, az egyenlőbb esély elvének érvényesülését segítik elő.⁸ Az eszközök részletes felsorolásában szerepel az életmódot befolyásoló szociális-, egészségügyi- és iskolarendszer, a lakásjuttatási és hitelpolitikai intézkedések, a cigány szubkultúra felszámolása, a pályakezdők támogatása, a gyermek- és ifjúságvédelem, a családgondozás, a lakosság jogtudatának, felelősségtudatának fejlesztése stb.⁹ A primer prevenció lényegének legrövidebb, de legáltalább megfogalmazása *Franz von Liszté*: A jó szociálpolitika a legjobb kriminálpolitika.

1.2.2. Szekunder prevenció (másodlagos megelőzés)

A másodlagos prevenció azokat a körülményeket kívánja befolyásolni, amelyek ahhoz vezethetnek, hogy valaki egy meghatározott bűncselekményt elkövessen, azaz a potenciális tettest prekriminális állapotában egy konkrét cselekménytől tartja vissza. A befolyásolni kívánt körülmények a potenciális tettes személyében, áldozata magatartásában, a kínálkozó kedvező elkövetési körülményekben vagy az elkövetés rizikómentességében jelentkezhetnek. A befolyásolás itt nem közvetlenül, hanem csak közvetetten, a célba vett körülményeken keresztül irányul a potenciális tettesre (amivel nem feltétlen a bűnözés csökkenését érik el, hanem csak az adott fajta bűncselekménytől elállást, vagy a bűnözés áthelyeződését pl. a bankok biztonságának fokozása után a bankrablások száma csökken, de nő a benzinkutak, üzletek elleni támadások száma).

1.2.3. Tercier prevenció (harmadlagos megelőzés)

A harmadlagos megelőzés körébe mindazon büntetőjogi, rendőri és szociális intézkedések összessége tartozik, amelyekkel megakadályozható a *visszaesővé válás*, vagyis az, hogy az elkövető ismét bűncselekményt kövessen el. Fő eszközeként azonban legjobban a pozitív speciálprevenciónál már említett reszocializációs törekvéseket tekintik.

⁸ Szabó A.: Bünmegelőzési stratégiák. Belügyi Szemle, 1985. évi 6. sz. 3–16. p.

⁹ A kérdés viszonylag bőséges hazai irodalmából lásd pl.: Vigh J. – Földvári J.: Kriminológiai alapismeretek. Budapest, 1975. 196–205. p.; Szabó: Bünmegelőzési ... i.m. 14–15. p.; Vigh J.: Bünmegelőzés és realitások. Belügyi Szemle, 1985. évi 6. sz. 17–25. p.; Gönczöl K.: Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia. Társadalmi Szemle, 1994 évi 5. sz. 40–54. p.; Gönczöl K.: Kontrollált devianciák és bünmegelőzés stratégia. In.: Erdei Á. (szerk.): Tények és kilátások. (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére) Budapest, 1995. 191–205. p.; Kerecsi K.: Az elkövető orientált bünmegelőzés lehetőségei a fiatalkori bűnözés kezelésében. In.: Lévai M. (szerk.): Alkotmányos büntetőpolitika, bünmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Budapest–Szolnok, 1995. 249–257. p.; Herczog M.: Családpolitika és bünmegelőzés. In.: Lévai M. (szerk.): Alkotmányos büntetőpolitika, bünmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Budapest–Szolnok, 1995. 373–377. p.

1.3. A bűnmegelőzés fogalma a legújabb irodalomban

Az utóbbi években – a bűnmegelőzés előtérbe kerülésével – többen¹⁰ megkísérelték a prevenció fogalmát modernizálni, megtölteni új tartalommal. Különösen a generál- és a speciálprevenció évezredes fogalmait találták elavultnak. Az újítások főként arra irányultak, hogy a megelőzés büntetőjogi fogalmát összekapcsolják a megelőzés hatásirány szerinti felosztásával. Ezen törekvések eredményeként jött létre a szociális-, a szituatív- és a hagyományos bűnmegelőzés fogalma.

1.3.1. Szociális bűnmegelőzés

A szociális kriminálprevenció azokat a faktorokat veszi célba, amelyek megakadályozhatják, hogy meghatározott csoportok vagy személyek bűncselekményt kövessenek el. A szociális bűnmegelőzés lehet

- csoportokra irányított (amikor is a primer prevenció a pozitív generálprevencióval kapcsolódik össze: a szociálpolitikai intézkedésekkel a bűnözés okait igyekeznek felszámolni s egyidejűleg felvilágosító munkával a lakosság jogtudatát és jogtisztelét erősítik);

- egyénre irányított (ahol a pozitív speciálprevenció – reszocializáció – elemei kapcsolódnak a primer prevenció személyre szóló intézkedéseivel) és

- az egyén közvetlen szociális környezetére irányuló (abból a megfontolásból, hogy a – potenciális – tettes közvetlenül rendszerint igen nehezen érhető el, ezért rá inkább csak szociális környezetén keresztül lehet hatni).

1.3.2. Szituatív bűnmegelőzés¹¹

A szituatív bűnmegelőzés tulajdonképpen a szekunder prevenció része: elsősorban az elkövetési alkalmak csökkentését célozza, rendszerint a technikai megelőzés eszközeivel (amelyek közé az építészeti bűnmegelőzés¹² eszköztárát éppúgy besorolják, mint az elektronikus címkéket a különböző árukon vagy az önvédelmi célra tartott gáz-sprayt). Ide sorolják továbbá mindazokat a módszereket, amelyekkel a potenciális áldozatok magatartása befolyásolható oly módon, hogy azzal áldozattá válási esélyük csökkenjen.

1.3.3. Hagományos bűnmegelőzés

A fenti két – újonnan kifejlesztett – bűnmegelőzési irányzattól megkülönböztetendő használják a szerzők a hagyományos bűnmegelőzés kifejezést gyűjtőnévként a korábban már ismertekre, utalva arra, hogy azok kiegészítik szociális- és szituatív bűnmegelőzést az elrettentés elemével.

¹⁰ Vö.: Bottoms, A.E.: *Crime Prevention Facing the 90s. Policing and Society* 1990. évi 1. sz. 3–23. p.; Knuttson, J.: *Kriminalprävention als europäische Aufgabe*. In: BKA Vortragsreihe, Band 37. 129–144. p. Wiesbaden, 1991.

¹¹ Clark, R.V.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York, 1992.

¹² Részletesen lásd: Korinek L. – Hima T.: *Az építészeti bűnmegelőzés. A bűn barikádjai I. rész. Falu–Város–Régió. 1995. évi 1–2. sz. 15–19. p.; II. rész. Falu–Város–Régió. 1995. évi 4–5. sz. 47–52. p.; Korinek L.: Félelem a bűnözéstől. Budapest, 1995. 185–216. p.*

2. A bűnmegelőzés célja

A bűnmegelőzés alapvető célja a fogalomból adódik: megakadályozni, hogy valaki egy meghatározott bűncselekményt elkövessen, illetve hogy az emberek egyáltalán bűncselekményt kövessenek el. Az alapvető cél két módon érhető el: vagy úgy, hogy a jelenség gyökeréig hatolnak, azaz okait igyekeznek megszüntetni, vagy a végső cél felé folyamatosan haladni a részcélok elérésén keresztül.

2.1. A bűnmegelőzés közvetlen céljai

A bűnmegelőzés természetes törekvése mindig alapvető céljának elérése, vagyis annak megakadályozása, hogy az emberek bűncselekményt kövessenek el. Ezért mindenkit arra ösztönöz, hogy normakonform magatartást tanúsítson. Számos ember mégis megszegi a törvényeket. A kriminológiai kutatások pedig pontosan arra keresik a választ, miért teszik ezt, mi a bűnelkövetés oka.

2.1.1. A bűnözés okainak felszámolása

A bűnözés okainak megismerése abból a megfontolásból szerepel a bűnmegelőzés közvetlen céljai között, hogy: ha tudjuk, miért követ el valaki bűncselekményt, ha tehát ismerjük a bűnös magatartás keletkezési feltételeit, az elemi logika szabályai szerint e feltételek megváltoztatásának más magatartás kiváltásához kell vezetni, azaz a bűnelkövetés elkerülhető. Jäger¹³ modelljét követve a bűncselekmény elkövetésénél három dimenzióra kell figyelemmel lenni:

- a tettes személyiségére,
- a szituációra és
- a szociális kontroll hatékonyságára.

2.1.1.1. Ráhatások a tettes személyiségére

Ezen a téren a potenciális tettes szocializációja játszik döntő szerepet. A jogkonform magatartásra nevelés mellett a szociálpolitikai ráhatásoknak is nagy szerepük van, mivel azokkal az emberek életfeltételei nagymértékben befolyásolhatók. Az egyén életfeltételei pedig a bűnözés genezisében azért döntők, mert azoktól függ, hogy számára mi a kifizetődőbb: jogkövető vagy jogsértő magatartást tanúsítani.

2.1.1.2. Ráhatások a szituációra

A közmondássá vált megfigyelés – "alkalom szüli a tolvajt" – mindmáig ható összefüggést mond ki. Mindannak a felvilágosító munkának, amely a nagyközönség figyelmét a bűncselekmények elkövetését elősegítő alkalmakra és lehetőségekre hívja fel, az a célja, hogy az érintettek az ily módon felismert helyzeten változtassanak, a kínálókozó lehetőségeket szüntessék meg, az elkövetést igyekezzenek megakadályozni, nehezíteni.

¹³ Jäger, J.: Kriminalitätskontrolle und Öffentlichkeitsarbeit. PFA-Seminarbericht 1991. 95–106. p.

2.1.1.3. A szociális kontroll hatékonyságának fokozása

A hagyományos különbségtétel szerint formális és informális szociális kontrollról beszélünk. Az informális szociális kontrollt a tettes közvetlen környezete (szülők, szomszédok, munkatársak, barátok) gyakorolják és a tapasztalatok szerint sokkal hatékonyabb, mint a formális. A bűnmegelőzés körében ezért elsősorban arra kell törekedni, hogy az informális szociális kontroll hasson a normakövető magatartás irányába.

A formális szociális kontrollt az állam erre hivatott szervei gyakorolják. Működésükkel kapcsolatban alapvető követelmény, hogy az alkotmányos és igazságos legyen. A törvényalkotásnál ebből az a követelmény fakad, hogy "...a bűncselekménnyé nyilvánításnak és büntetéssel fenyegetettségnek alkotmányos indítékon kell alapulnia: szükségesnek, arányosnak és végső soron igénybe vettnek kell lennie",¹⁴ ugyanakkor az új normának nemcsak általánosan elfogadottá kell válni, hanem egyben betarthatónak is kell lenni. A törvény alkalmazásánál az "igazságos" szankcionálás követelményét úgy kell betartani, hogy annak a lakosságra gyakorolt hatását is figyelembe vegyék (minden ítélettel az tudatosodjon, hogy a bűnözés nem fizetődik ki).¹⁵

2.1.2. A bűncselekmények közvetlen megakadályozása

A bűncselekmények közvetlen megakadályozása elsősorban a rendőri jelenlét fokozásának szükségessége körüli vitákban játszik döntő szerepet. Annak a követelésnek az alapját, hogy a rendőrség a közterületeken mindenütt jól láthatóan legyen jelen, az az elképzelés adja, hogy a rendőri jelenlét a potenciális tettesekre komoly visszatartó hatást gyakorol. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a mindenütt jelenlévő rendőrség könnyen a rendőrállam képzetét keltheti és csak nehezen egyeztethető össze a demokratikus társadalomról alkotott elképzelésekkel. Másrészt a fokozott rendőri jelenlét bűnözéstől visszatartó hatásának mérést célzó kísérletek¹⁶ nem igazolták ennek az elképzelésnek helyességét – csupán csak azt, hogy a közvélemény egy részére a rendőri jelenlét megnyugtató hatással van.

A bűncselekmények közvetlen megakadályozói a rendészeti szerveken kívül mások is lehetnek. A hatályos Be. 91. § (5) bek. szerint: "A bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt bárki elfoghatja", s e törvényi felhatalmazás implicite magában foglalja a bűncselekmény elkövetésének, véghezvitelének megakadályozását is. E törvényi felhatalmazás alapján jogosultak pl. a polgárőr szervezetek vagy a különböző magánbiztonsági szervezetek, őrző-védő vállalkozások az elkövetőket feltartóztatni – azzal az ugyancsak a Be.-ben írt kötelezettséggel, hogy az elfogottat haladéktalanul kötelesek a rendőrségnek vagy az ügyészségnek átadni, vagy ha erre közvetlen lehetőség nincs, ezek valamelyikét értesíteni.

¹⁴ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

¹⁵ Vö.: Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója. Ügyészségi Értesítő 1993. évi 3. sz. 1–12. p.

¹⁶ Kiellin, G. – Pate, T. – Dieckman, D. – Brown, C.E.: The Kansas City Preventive Patrol Experiment: A Summary Report. Washington. D.C. 1974.

2.2. A bűnmegelőzés közvetett céljai

Miután a bűnözés okait minden erre irányuló igyekezet ellenére mindeddig nem sikerült megszüntetni, joggal feltehetjük, hogy az – a kriminológia tudományának minden új eredmény ellenére – a jövőben sem igazán sikerül. Ez a helyzet arra késztet, hogy teljesíthető részfeladatokat jelöljünk ki, s ha a bűnözést belátható időn belül felszámolni nem is tudjuk, legalább igyekezzünk azt visszaszorítani, elfogadható kontroll alatt tartani. A bűnmegelőzés közvetett célja ezért minél több egyedi bűncselekmény elkövetésének megakadályozása, illetve a mégis bekövetkezett bűncselekmény áldozatai kárainak csökkentése. A közvetett célok közé a szakirodalom a következőket sorolja:

2.2.1. A "lebukás" valószínűségének növelése

A bűnözés akkor válik igazán "kifizetődővé", ha az elkövetőnek nem kell számolni azzal, hogy tettért felelősségre vonják. A bűnmegelőzés egyik közvetett célja ezért a büntetőjogi felelősségre vonás valószínűségének fokozása. Ennek legfontosabb eszközei:

- A bűncselekmény felfedezési rizikójának növelése. A legtöbb tulajdon elleni bűncselekménynél – köztük az igen elszaporodott betöréses lopásoknál – a tettesnek gyakorlatilag nem kell azzal számolni, hogy már az elkövetés során lelepleződik, hogy tetten érik. A megfelelően megválasztott megelőzési intézkedések – elektronikus vagy egyéb riasztórendszerek, az angol mintára szervezett szomszédsági figyelő szolgálat – a tettenérés rizikóját sokszorosra növelheti.

- A feljelentési rizikó növelése. A gyakorlati tapasztalatok szerint szoros kapcsolat figyelhető meg a feljelentési készség és a felderítési eredményesség között. Csökkenő felderítési eredményesség mellett csökken a feljelentési kedv, nő a sötétmező, ami viszont az adott bűncselekmény típus elszaporodásához vezet. Növekvő felderítési eredményesség mellett viszont nő a bizalom a nyomozó hatóságokkal szemben, fokozódik a feljelentési készség – ezzel együtt az elkövetés kockázata. A felderítési eredményesség növekedése mindenképp előtti a nyomozó hatóságok szakmai felkészültségétől, technikai ellátottságának színvonalától függ, de nem hanyagolható el e körben sem a lakosság körében végzett felvilágosító munka például arról, hogyan viselkedjenek a bűncselekmény felfedezésekor, mit tegyenek és mitől tartózkodjanak annak érdekében, hogy a bűncselekmény nyomai meg ne semmisüljenek a rendőrség megérkezéséig stb.

2.2.2. Az áldozat kárainak csökkentése

Míg korábban a kriminológia a hangsúlyt tanácsadásával, a potenciális áldozatok kioktatásával arra helyezte, hogyan kerülhető el egyáltalán az áldozattá válás, a károk elszenvedése, addig napjainkban a viktimológia már arra is figyel, hogy a kikerülhetetlen szituációkban a bűncselekmények áldozatainak sérelmeit csökkentse, kárait enyhítse. Aligha kerülhető el például a tusszá válás egy bank elleni rablótámadásnál, a megfelelő magatartással azonban nagy valószínűséggel elkerülhető egy ilyen szituációban a legsúlyosabb következmény. A bűnmegelőzés közvetett céljai közé sorolhatjuk ezért azt a fajta felvilágosító munkát, amely a legszélesebb

közönséget, illetve egyes különösen veszélyeztetett csoportokat arról tájékoztatja, hogy viselkedjenek az ellenük irányuló bűncselekmény során, illetve akkor, ha véletlenszerűen bűncselekményi szituációba keverednek. Ugyanezen az alapon tekintjük a bűnmegelőzés részének a már elszenvedett bűncselekmény utáni másodlagos kriminalizáció elleni védelem kiépítését,¹⁷ az áldozatok anyagi és erkölcsi támogatást a különböző segélyszervezetek részéről.¹⁸

2.2.3. A bűnözéstől való félelem csökkentése

A bűnözéstől való félelem ahhoz vezethet, hogy az állampolgárok elvesztik a bizalmat az államban és szerveiben, a jogállamiság eszméjében. Ez a bizalom azonban elengedhetetlen feltétele a normakonform magatartásnak. Az az állampolgár, aki a realitásoknál sokkal jobban tart a bűnözéstől, maga is hajlamosabb a jogsértés elkövetésére. Másrészt "...a bűnözés miatti veszélyeztetettség érzése tartósabban befolyásolhatja az életminőséget, mint maga a bűnözés."¹⁹

3. A bűnmegelőzés dimenziói

A bűnmegelőzéssel foglalkozó munkák legtöbbször megelégednek az elsődleges-, másodlagos- és harmadlagos prevenció tárgyalásával. E három terület azonban – mutat rá *E. Tampe*²⁰ – a bűnmegelőzésnek csak egyik dimenziója, amely a létrejövő bűncselekményre hatás időben egymásra következő intézkedéseit foglalja csokorba. A bűnmegelőzés gyakorlata szempontjából azonban a többi dimenzió – a jogi feltételeknek, a célcsoportok meghatározásának stb. – is megvan a maga jelentősége. (E dimenziókat Tampe munkája nyomán foglaljuk össze)

3.1. Jogi dimenziók

3.1.1. A bűnmegelőzés jogi feltételei és keretei

A bűnmegelőzés jogi dimenzióit vizsgálva mindenekelőtt azt kell tisztázni, milyen jogi előírások teszik lehetővé, illetve kötelezővé az állam fellépését a bűnmegelőzés terén.

A legmagasabb rangú jogszabály, az alkotmány arra kötelezi a kormányt [35. § (1) bek. a) pont], hogy védje az alkotmányos rendet, védje és biztosítsa az állampolgárok jogait, illetve, hogy a közbiztonság és a közrend védelme érdekében tegye a szükséges intézkedéseket [35. § (1) bek. i) pont]. Miután a bűncselekmények a közbiztonságot veszélyeztetik és a közrendet sértik, e törvényi kötelezés jogalapot szolgáltat a kormánynak a bűnmegelőzés érdekében teendő intézkedésekhez. Ugyancsak alkotmányos felhatalmazása van a rendőrségnek a

¹⁷ Vö. a magyar nyelvű irodalomból pl. *Virág Gy.*: A szexuális erőszak áldozatairól. KKT 30 (1993) 175–190. p.

¹⁸ *Tampe, E.*: Verbrechensopfer – Schutz, Beratung, Unterstützung. Stuttgart, 1992. 133. p.

¹⁹ *Korinek*: Félelem... i.m. 92. p.

²⁰ *Tampe, E.*: Kriminalprävention: Begriff – Ziele – Dimensionen. In.: Polizeiführungsakademie (Hrsg): Kriminalprävention. Münster, 1995. 11–42. p.

bűnmegelőzési tevékenységre: a 40/A. § (2) bekezdése szerint ugyanis: "A rendőrség alapvető feladata a közbiztonság és a belső rend védelme".

Ezt az alkotmányos felhatalmazást bontja le azután konkrét feladatokra a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény, amely 1. §-ában rögzíti, hogy: "... a Rendőrség a közbiztonság és a belső rend védelme körében... végzi a bűncselekmények megelőzését". A rendőri bűnmegelőzés részben a nyomozóhatósági feladatok hatékony ellátásával (a bűnmegelőzés büntetőjogi eszközeiből ráeső feladat teljesítésével) valósul meg, részben pedig a települési önkormányzatokkal együttműködve, a törvény 10. §-ában részletezett tevékenység: a bűnmegelőzési és közbiztonsági bizottság révén.

Az ügyészség bűnmegelőzési tevékenységére expressis verbis utal az ügyészségi törvény hatályos szövegét kialakító novella, az 1989. évi XLVI. törvény.

3.1.2. Adatvédelem és bűnmegelőzés

Személyi vonatkozású információk gyűjtésére csak a hatályos törvényi előírások (adatvédelmi törvény, rendőrségi törvény adatkezelésre vonatkozó fejezete) alapján kerülhet sor. Bár a bűnmegelőzés (különösen a potenciális tettesekre vonatkozó körben, a szekunder prevenciónál) szempontjából az nyilván hatékonyabb lenne, a törvényi előírások itt sem hagyhatók figyelmen kívül.

Külön problémaként jelentkezik az adatvédelem tömegtájékoztatás a bűnmegelőzés szempontjából igen fontos területén. S itt nem csak a szexuális bűncselekmények áldozatainak másodlagos viktimizációjához vezető esetekre gondolunk, hanem egyéb, védelem alá tartozó adatok vagy információk esetleg akaratlan kiszivárogtatására is: Pl. az áldozat érdekeit hatékonyan képviselhetik, sérelmeit csökkenthetik a különböző áldozatsegítő szervezetek. Az áldozat becegezése nélkül azonban adatai még az ilyen szervezeteknek sem adhatók ki.

3.1.3. Törvényhozás és bűnmegelőzés

Amióta törvényekkel szabályozzák a társadalmi együttélést, ismert a dilemma: ahol túl sok a törvény, minden részletre kiterjednek a szabályok, ott sok a törvénytörés is. A szisztematikus bűnmegelőzést ezért a törvényhozásnál kell kezdeni, s csak a valóban szükséges esetekben élni a kriminalizálás lehetőségével. Érvényesíteni kell a bűnmegelőzés aspektusait akkor is, amikor kriminálpolitikai szempontból – az életviszonyok megváltozása miatt – felülvizsgálják a hatályos törvényeket a dekriminalizáció megfontolása végett. Nem hagyható ugyanis figyelmen kívül, hogy a dekriminalizációnak az általános generálprevencióra is vannak kihatásai: az "ami nem tilos, az szabad" beállítódás könnyen ahhoz vezethet, hogy a dekriminalizáció hatására a már nem büntetendő, de társadalmilag egyáltalán nem kívánatos magatartások száma megugrik.

3.2. Időbeli dimenziók

Mint előbb jeleztük, a bűnmegelőzés dimenzióinak rendszerét felvázoló tanulmányában E. Tampé a primer-, szekunder és terciér prevenciót időben egymást követő intézkedések sorozataként fogja fel. Így lényegében ugyanazt tárgyalja az

időbeli dimenziók cím alatt, amit ez a dolgozat az 1.2. pontban (A bűnmegelőzés fogalma a megelőzés hatása szempontjából).

3.3. A célcsoportok

A bűnmegelőzési programok kialakításánál elengedhetetlen annak tisztázása, hogy az egyes intézkedések milyen személyi kört érintenek (a célcsoportok meghatározása). A legtágabb értelemben a prevenció célcsoportja lehet az egész lakosság, de irányulhat a potenciális tettesekre vagy a lehetséges áldozatokra is.

3.3.1. A lakosság egésze, mint a bűnmegelőzés címzettje

A lakosság egészére, mint célcsoportra irányuló bűnmegelőzés körében az alapvető cél a biztonságérzet erősítése, valamint a jogtudatnak a bűnüldöző- és igazságszolgáltató szervek munkája iránti bizalom erősítésén keresztül történő fejlesztése. E célok

- a tömegkommunikációban kifejtett hatékony munkával, azaz azzal érhető el, hogy a nyomozó hatóságok, az ügyészség és a bíróságok a tömegtájékoztatás munkatársainak segítséget nyújtanak a valóságot hűen visszatükröző beszámolók megjelentetéséhez, amelyek egyaránt ismeretekkel szolgálnak a bűncselekményekről, tetteseikről és áldozataikról, a bűnözés valós arányairól, nemcsak a szenzációs esetekről, hanem a lakosság legszélesebb rétegeit érintő tömeges bűnözésről is;

- az angol Neighbourhood Watch-hoz hasonló szomszédsági figyelő-, riasztó- és segítő lakossági szolgálat megszervezésével és

- a lakosságnak a kommunális bűnmegelőzés szerveibe, a helyi Bűnmegelőzési Tanácsok munkájába történő bevonásával érhető el.

Az első pontban megfogalmazott feladat végrehajtói az érintett szervek munkatársai és PR-referensei, illetve a tömegkommunikációs szervek az ilyen típusú tájékoztatáshoz nyújtott fogadókészséggel. A második és harmadik pontban írtak realizálásáért pedig a rendőrség helyi szervei valamint az önkormányzatok felelősek. Munkájukhoz szakmai irányítást pedig részben a rendőrség központi bűnmegelőzési szerveitől, részben az Országos Bűnmegelőzési Tanácstól várhatnak.

3.3.2. Tettes vonatkozású bűnmegelőzés

A tettes vonatkozású bűnmegelőzés körében tulajdonképpen a bűnözés keletkezésének személyi feltételeire kívánunk hatást gyakorolni. E körbe a következő intézkedések sorolhatók:

- a felnövekvő generációk szocializációja a normakonform magatartásra,
- a bűncselekmények gyors és eredményes felderítése, az elkövetők igazságos megbüntetése amely egyrészt megfelelő speciálprevenciót gyakorol a tettesre, másrészt kellően elrettentő hatású más potenciális elkövetőkre (azaz kifejti a büntetéstől várt generálpreventív hatást is).

A megelőzés e területének súlypontja a potenciális tettesek szociális környezete, amelynek alakításáért végső soron a politikusok, a törvényhozók a felelősek. A már kialakult bűnözés kezeléséért, a bűnmegelőzés büntetőjogi eszközeinek hatékony alkalmazásáért viszont elsősorban a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek, bár itt

sem hanyagolható el a politikusok felelőssége e szervek eredményes működtetése feltételeinek biztosításában.

3.3.2. Az áldozatok, mint a bűnmegelőzés célcsoportjai

A bűnmegelőzés ezen iránya a potenciális áldozatokat veszi célba a bűnalkalmak csökkentésével, annak tudatosításával, hogyan kerülhetők el azok a szituációk, amelyben az emberek egyes, szűkebb vagy tágabb körei rendszerint áldozattá válnak, illetve hogyan csökkenthetők az áldozat kárai. Eredmények itt főként

- a technikai prevenció legkülönbözőbb fajtáitól;
- a biztosítás feltételrendszerének megfelelő kialakításától;
- a bűncselekmények elkövetését elősegítő hibás áldozati magatartások megváltoztatásától;
- a bűnüldöző hatóságoknak a bűncselekmény sértetteivel és a feljelentőkkel szemben tanúsított, nem mindig megfelelő magatartásának megváltoztatásával;
- a rendőri jelenlét fokozásával;
- a közvélemény tisztességes, nem dramatizáló, de a tényleges helyzetet nem is bagatellizáló, bűnmegelőzés célú tájékoztatásával és
- az áldozattá válási rizikó reális ismertetésével érhetők el.

E tevékenységet elsősorban a rendőrség érintett szervei fejthetik ki, de nem hanyagolható el a biztosítótársaságok felelőssége sem. A hibás áldozati magatartás kialakulásában legtöbbször szerepet játszik a közvetlen szociális környezet is, amely nem reagál megfelelően az áldozattá válási folyamat megindulást sokszor egyértelműen jelző körülményekre.

3.4. Területi dimenziók

A bűnmegelőzési programokat attól függően is igen különbözően kell kialakítani, hogy hol, mekkora és milyen jellegű területen kívánják azokat végrehajtani. Míg a korábbi irodalom főként az egyes bűncselekmény fajták megelőzési sajátosságaira helyezte a hangsúlyt, az utóbbi időben az egyes térségek komplex bűnmegelőzés programjainak kialakítása került előtérbe.

3.4.1. A kommunális bűnmegelőzés

A helyi, vagy ahogy a szakirodalomban rendszeresen nevezik: a kommunális bűnmegelőzés²¹ abból a megfontolásból indul ki, hogy a bűnözés számos oka a közvetlen szociális környezetben keresendő, az elkövetők jelentős része cselekményét közvetlen élőhelyén, lakókörnyezetében követi el. A bűnözés így – legalábbis nagyobb részében – helyi probléma.

A család után a község vagy a városrész az emberi együttélés legkisebb közös tere, amelynek rendjéért, a törvények betartásáért a helyi önkormányzatokat is felelőség terheli. E feladatuk ellátásához nyújthat hathatós segítséget a kommunális bűnmegelőzés. Joggal elvárható ezért a helyi önkormányzatok aktív közreműködése a

²¹ Vö.: Baier, R. – Feltes, T.: Kommunale Kriminalprävention. Kriminalistik, 1994. 693–697. p.; Pusztai, L.: A bűnmegelőzés dilemmája. KKT 32 (1995) 5–58. p.

helyi bűnmegelőzési szervek létrehozásában, munkájuk szervezésében. Azzal, hogy a kommunális bűnmegelőzés munkájába valamennyi társadalmi erőt bevonják, elérhető, hogy mindenki felelősséget érez annak sikeréért. Eloszlik az a tévhit, hogy a közrendért és közbiztonságért egyedül a rendőrség felelős, tudatosul, hogy a rendőrség csak egyike az e célért fáradozóknak.

3.4.2. Nemzeti bűnmegelőzés

A bűnmegelőzést segítő kutatások, illetve a bűnmegelőzés koordinálása szempontjából – miként arra az Európa Tanács ajánlása is rámutat²² – szükség van a nemzeti szintű programra. Ezt támasztják alá a gazdaságossági megfontolások is: Egyrészt azokat a megelőzési intézkedéseket, amelyek országos érvényűek, anyagi okokból is célszerű központosítani, másrészt szükségtelen, hogy minden kommuna újra "feltalálja a spanyolviaszt": a valahol jól bevált módszert célszerűbb és olcsóbb követni.

Az e téren a hazai gyakorlatban jelentkező hiányosságok, a lehetőségek kihasználatlansága azt is egyértelműen jelzik, hogy a hatékonyság érdekében elengedhetetlen a nemzeti szintű bűnmegelőzési stratégia kidolgozása, a kriminálprevenció egységes elvi alapokra helyezése. Alapvetően e célra hozta létre a kormány 1040/1995. (V. 17.) számú határozatával az Országos Bűnmegelőzési Tanácsot.

3.4.3. Nemzetközi bűnmegelőzés

A napjainkra oly jellemző nemzetközi migráció egyik következménye a bűnözés nemzetközivé válása is. A határokat átlépő bűnözést követnie kell a bűnüldözés, de a bűnmegelőzés nemzetközivé válásának is. Különösen hasznosak ezen a téren a külföldi tapasztalatok átvétele, adaptálása mellett az összefüggő, de határokat átlépő régiók közös bűnmegelőzési célú kutatásai, fejlesztései. Ezen a téren célszerű lenne követni a bűnüldözésben már kialakult jó kapcsolatokat a szomszédos országokkal.

3.5. A bűnmegelőzés végrehajtói

A bűnmegelőzési programok koncepciójának kialakításánál az sem hagyható figyelmen kívül, ki lesz a felelős azok végrehajtásáért. E dimenzió mentén megkülönböztethetők azok a programok, amelyek végrehajtását az egyes állampolgároktól, a rendőrségtől vagy a politikusoktól várunk.

3.5.1. Az állampolgárok

Saját vagyonának, személyének védelme minden polgár elemi érdeke, így joggal várható el tőle a bűnmegelőzésben való közreműködés. Ehhez azonban megfelelő eszközöket is kell számára biztosítani: annak ismeretét, hogyan védheti meg vagyonát, személyét, illetve hogyan kapcsolódhat be a bűnmegelőzés egyes alrendszeribe, pl. a fiatalság – lett legyen szó saját gyermekeiről vagy másokról – szocializációjába (mint a

²² Organisation of crime prevention. Recommendation No. R(87) 19 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 September 1987.

primer prevenció fontos részébe), vagy a kommunális bűnmegelőzésbe. Ezen ismeretek legfontosabb részét be kell építeni az iskolai tananyagba (a legfontosabb jogi, erkölcsi stb., ismereteket), illetve megfelelő célprogramokat, ismeretterjesztő kiadványokat, előadásokat biztosítani az ezen felül érdeklődők számára.

3.5.2. A rendőrség

A bűnmegelőzés – és ezt nem lehet eleget hangsúlyozni – nem csupán állami, hanem állampolgári feladat. Ennek ellenére a rendőrségre változatlanul fontos feladatok hárulnak e terén. Ez a szakírók egybehangzó álláspontja szerint arra vezethető vissza, hogy a rendőrség, folyamatos szolgálatot ellátva a nap bármelyik órájában közbe tud avatkozni a bűncselekmények megelőzése vagy elkövetésük megakadályozása érdekében. Másrészt a rendőrség megfelelő ismeretekkel rendelkezik a bűncselekmény morfológiájáról és okságáról (részben mindennapi tapasztalatai, részben a kutatások alapján). Ezért aztán a rendőrségi törvények itthon és külföldön egyaránt a rendőrség kötelességévé teszik a közreműködést a bűnmegelőzésben.

Annak érdekében, hogy a testület a törvényben írt kötelezettségének eleget tegyen, megfelelő utasítást adott ki az erre illetékes magyar rendőri vezető is. Tekintve azonban, hogy ez az intézkedés titkos, részletezésére itt nem kerülhet sor. Tartalmára azonban vissza lehet következtetni azokról a publikációkból,²³ amelyek végrehajtásának eredményeiről számolnak be.

3.5.3. A politika

A bűnmegelőzés intézményrendszerének működtetése politikai kérdés. A politikusokon múlik, hogy kezdeményeznek-e megfelelő törvényhozási lépéseket a generál- és speciálprevenció hatékonyságának fokozására (új törvények megalkotása, de ide tartozik a bűnüldöző és igazságszolgáltató szervek eredményes munkája feltételeinek biztosítása is). A bűnmegelőzés büntetőjogon kiüli eszközeinél ugyancsak a politikusok viselik a felelősséget a szociálpolitikáért, iskolapolitikáért stb., de – magyar vonatkozásban – rajtuk múlik az is, hogy folynak-e, s ha igen, milyen terjedelemben tudományos kutatások a bűnmegelőzés érdekében, mert azt a költségvetésen kívül más aligha finanszírozza. A nagypolitika mellett a helyi politika szerepe is jelentős: a helyi politikusok hozzáállásán múlik, szerveződnek-e városi, községi bűnmegelőzési tanácsok, indulnak-e kommunális bűnmegelőzési programok.

²³ Vö. pl. Kacziba A.: A rendőrség bűnmegelőzési tevékenységének tapasztalatairól. In.: Lévai M. (szerk.): Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Budapest–Szolnok, 1995. 389–396. p.

KRIMINALPRÄVENTION (BEGRIFF - ZIELE - DIMENSIONEN)

(Zusammenfassung)

Da sich die meisten Publikationen in der ungarsprachigen kriminologischen Literatur zum Thema "Kriminalprävention" nur auf Teilbereiche beziehen, versucht der Autor die vorhandenen Erkenntnisse über Verbrechensverhütung methodisch dem Thema gemäß zu erörtern, um damit einen Beitrag zur Systematisierung (künftiger) Präventionsmodelle zu leisten. So wird der Begriff der Kriminalprävention in strafrechtlicher Hinsicht, nach den Präventionswirkungen und nach seiner Verwendung in der neueren Literatur definiert und erörtert.

Ziele aller Kriminalprävention ergeben sich bereits aus der Bedeutung des Begriffs: durch bestimmte Maßnahmen soll verhindert werden, daß eine Person Straftaten begeht bzw. daß überhaupt Straftaten entstehen. Um das zu erreichen, gibt es zwei Wege: Man kann einerseits versuchen, das "Übel an der Wurzel" anzupacken, indem man auf die Ursachen einwirkt (unmittelbares Präventionsziel), man kann aber auch versuchen durch den mittelbaren Präventionsziele das Hauptziel zu erreichen.

In der Literatur findet man zu den Dimensionen der Kriminalpräventionen in den meisten Fällen lediglich die Beschreibung der primären, sekundären und tertiären Präventionsmöglichkeiten. Diese drei Bereiche stellen jedoch nur eine Dimension dar, da hier die Vorbeugungsbemühungen in ihren zeitlichen Bezug zur potentiellen Straftat zu sehen sind. Deshalb werden die weiteren Dimensionen der Kriminalpräventionen auf Grund der Studie von E. Tampe bekanntgemacht. Diese sind: Rechtliche Dimensionen, zeitliche Dimensionen, zielgruppenbezogene Dimensionen, räumliche Dimensionen und die Zuständigkeit für Kriminalprävention.